

Georg Kühlewind

Treptele conștienței

Meditații asupra granițelor sufletului

Traducere din limba germană de Sorin R. ȚIGĂREANU
Postfață de Sorin R. ȚIGĂREANU

CUPRINS

Cuvânt înainte	9
Cele două trepte ale conștienței în <i>Filosofia libertății</i>	11
Trăirea fundamentală a spiritului	32
Concentrare și contemplare	60
Granițele sufletului	82
Despre enigma perceperii	94
Comuniunea spirituală a omului modern	109
Despre sensul ființării	133
Lumina Pământului	150
Note	169
Postfață	171

CELE DOUĂ TREPTE ALE CONȘTIENȚEI ÎN FILOSOFIA LIBERTĂȚII

Granițele gândirii

Pentru omul de astăzi este relativ ușor să transpună granițele gândirii și, prin aceasta, și pe cele ale conștiinței sale în domeniul experienței – și să facă acest lucru chiar în diferite moduri. Să întrebăm bunăoară: de ce este ceva evident? În ce constă certitudinea evidenței? De ce este logic – ceea ce este logic? Gândirea nu știe cum să răspundă la aceste întrebări, de aceea trebuie să presupună, pentru fiecare încercare de a răspunde, existența celor aflate în discuție. Iată de ce sunt așa de incomode astfel de întrebări. De altfel, pe cât se poate, întrebări de acest fel sunt ocolite; căci în acest fel se produce o involuntară coborâre a conștiinței cugetătoare pe o treaptă ante-critică, naivă, la nivelul folosirii gândirii

fără a reflecta. De aceea se fac încercări incomplet chibzuite în vederea regularizării sau schematizării gândirii, astfel încât să pară „justă” – fără să se observe că însăși regularizarea gândirii are loc tot printr-o gândire, că trebuie înțeleasă și judecată tot printr-o gândire încă ne-„regularizată”. De multe ori, nu se conștientizează faptul că logica provine din gândire, și nu invers. Mai întâi se gândește logic, după aceea, logica este creată sau înțeleasă ca o știință descriptivă, însă nu normativă. Aceasta presupune totdeauna o gândire logică¹.

Dar călăuzirea la granița gândirii poate adopta și alte forme. Deja Wittgenstein a constatat că „limba vorbită” furnizează forme clare, neechivoce, numai pentru declarațiile cele mai simple (Wittgenstein se referea, de fapt, la formele gândirii, și nu la cele ale vorbirii). Ceea ce se poate demonstra ușor în propoziția cea mai simplă – bunăoară: „Masa este aici” – cuprinde elemente ce nu pot fi de fapt pătrunse cu privirea, ba nici măcar cu gândirea. În propoziția dată ca exemplu, este evident că cuvântul și conceptul „este” are un sens ce nu poate fi cercetat până în temeliile sale, căci cine ar putea oare explica întreaga lui înseamnăte? Copilul înțelege acest concept – ca și pe toate celelalte – în mod intuitiv –

inconștient, îl folosește fără să greșească, procedează la fel până la maturitate. Tot așa de „inexplicabil” este conceptul „aici” din aceeași propoziție citată mai sus. Pentru a explica sensul lui „aici” este necesar cel puțin conceptul „acolo”. Fiecare din aceste două concepte, luat separat, este inexplicabil. Pentru înțelegerea amândurora este necesară intuirea sensului „aici-acolo” și putem fi călăuziți la trăirea acestei intuiții, fără însă să o putem produce sau „s-o facem înțeleasă” cu ajutorul altor concepte. Cuvântul și conceptul „masă” ni se pare cel mai accesibil. Să încercăm însă explicarea sau definirea lui. Lăsând la o parte caracteristicile neesențiale (materia primă din care a fost confecționată, numărul picioarelor, forma și așa mai departe), mai rămân: suprafața orizontală, duritatea, dimensiunea și înălțimea limitată. Poate fi însă ușor demonstrat că nici aceste însușiri nu au un caracter constrângător să existe. Se poate „pune masa” pe un butoi de bere așezat pe pământ. Este modernă „servirea mesei” pe dușumea, iar cu ocazia unei excursii poate folosi drept masă o pânză întinsă pe coasta unei coline. Și iată că „masa” și-a pierdut toate însușirile recunoscute a fi esențiale. Odată cu această dematerializare și dezbrăcare completă de formă mai rămâne numai „funcția”, serviciul

prestat de masă. Însă în ce constă această „funcție”? Pentru a servi la mâncat, la scris, la jucat șah sau cărți și așa mai departe – toate aceste activități și încă multe altele nu pot fi precis definite sau înțelese conceptual. Mai rămâne iarăși intuirea: oricine „știe” doar ce este sau la ce servește de fapt în toate împrejurările o masă.

Ar mai trebui făcut doar un singur pas mai departe pentru a recunoaște că stabilirea „sensului” cuvintelor izolate nu este deloc posibilă pe o cale pur rațională, fără a recurge la capacitatea intuirii. Este ceea ce se întâmplă în cazul conceptelor ce nu provin din lumea perceptibilă. Conceptul științific mult disputat de „muncă”, din cadrul economiei, poate fi lămurit numai dacă se recurge la ajutorul altor concepte. Dacă procedura este aplicată în continuare și asupra conceptelor ajutătoare – urmărind adică și determinarea acestora în mod convențional – va trebui să folosim, din nou, și alte concepte, și este evident că această încercare va determina până la urmă declanșarea unei divergențe, ce va scăpa cu totul de sub control. Până la urmă comunicarea este posibilă prin încrederea manifestată în „*aceasta se înțelege de la sine*”.

Din cele câteva exemple de mai sus reiese clar că situația paradoxală privitoare la conceptele folosite în mod curent – însă neclare în ceea ce privește originea lor – provine din faptul că totdeauna conștiința „co-trăiește” numai ceea ce a fost deja gândit; însă *procesul* gândirii se află *înaintea* a ceea ce a fost gândit, iar acest proces – adică *devenirea* gânditului – este ca atare anteconștient. Conștiința obișnuită nu poate exista fără ceea ce este gândit, reprezentat înainte. Producerea unei conștiințe „vide”, este, de obicei, imposibilă. Încercând așa ceva, urmează invariabil instalarea unei stări de vis sau de somn².

Gândirea despre gândire

Prima jumătate a cărții lui Rudolf Steiner, *Filosofia libertății*, se referă la o treaptă a conștiinței care poate fi caracterizată prin aceea că pe această treaptă, cu ajutorul observării, sunt indicate conținuturile conștiinței, mai cu seamă prin observări atente, întreprinse pe terenul conștiinței specifice gândirii, sau, exprimat mai precis, a posibilității observării gânditului. În primele șapte capitole ale cărții, prin

„gândire” nu este înțeleș însuși acest proces, ci, așa cum se întâmplă pe parcursul vorbirii obișnuite, rezultatul aflat în conștiința acestui proces. Acest lucru devine deosebit de clar atunci când Steiner vorbește despre observarea gândirii: „Mă aflu chiar în același caz, dacă permit producerea stării de excepție și reflectez asupra gândirii mele. Nu pot observa nicicând gândirea mea prezentă, ci pot transforma ulterior în obiect al gândirii numai experiențele pe care le-am dobândit cu privire la procesul meu propriu de gândire. Dacă aș vrea să-mi observ gândirea prezentă, ar trebui să mă despic în două personalități: una, care gândește, iar cealaltă, care se observă pe sine însăși în timp ce gândește. Însă nu pot face așa ceva. Aceste acțiuni le pot duce la îndeplinire numai prin două acte distincte. Gândirea ce urmează a fi observată nu este nicicând cea care tocmai se desfășoară, ci alta.”³ „Există două lucruri care sunt reciproc incompatibile: crearea activă și examinarea meditativ-contemplativă a actului creării”⁴.

Caracterul intuitiv al desfășurării actului gânditului ne întâmpină cu claritate și în următoarele afirmații făcute de Rudolf Steiner. „Nu poate fi exprimat prin cuvinte ceea ce este un concept.

Cuvintele pot cel mult să atragă atenția omului asupra posesiunii conceptelor.”⁵ „În opoziție cu conținutul percepțiilor, ce ne este dat de dinafară, conținutul gândului apare înlăuntru. Forma în care se prezintă la început gândul cu conținutul său o caracterizăm denumind-o drept *intuiție*. Ea este pentru gândire, ceea ce este *observarea* pentru percepere”.⁶

„Forma”, modul și felul, în care elaborăm concepte, Steiner o denumește aici intuiție. Însă, de la bun început, nu avem parte de „trăirea acestei elaborări”, ci numai de rezultatul intuirii, pentru că nu suntem în stare să trăim prezența spiritualului în procesul formării conceptelor, ci avem parte numai de trăirea neîncetatei pierderi a prezentului⁷, adică a ceea ce trece în trecut, respectiv trecutul, conceptul gata elaborat. Încearcă să apuci chiar acum prezentul, imobilizându-l, dar iată că el a trecut deja.

„În timp ce gândește, omul percepe de fapt numai ultimele faze ale activității sale cugetătoare, ale trăirii sale gânditoare.”⁸ Locului citat îi urmează o descriere amănunțită a diferitelor faze ale procesului gândirii. Constatări asemănătoare – cu privire la percepere – sunt cuprinse bunăoară și în primele

meditații ale cărțiței. *O cale a cunoașterii de sine a omului* (GA 16)⁹.

Înainte de epoca sufletului conștienței, încă nu exista posibilitatea de a gândi ceea ce a fost gândit, sau de a observa gândirea gândită deja. Ce-i drept, sufletul rațiunii folosește, în cel mai perspicace mod, gândirea, însă aceasta este totdeauna ancilla (servitoarea) unui alt principiu, astăzi ancilla technicae (servitoarea tehnicii), ancilla ventris (servitoarea stomacului), pentru a nu mai aminti altceva, însă, în ori ce caz, este ancilla corporis (servitoarea corpului). În perioada scolasticii, începe să se gândească asupra gândirii – era de fapt un preludiu al activității sufletului conștienței. Tipic pentru modul de a gândi al sufletului conștienței este, cu toate neajunsurile sale, declarația lui Descartes: „Cogito, ergo sum” (Cuget, deci exist). Este evident că această reflexie asupra gândirii a putut fi formulată datorită posibilității desfășurării gândirii abstracte pure, libere de percepere. Prin aceasta, se ivesc însă și toate îndoielile privitoare la gândire, la cunoaștere: urmează epoca teoriei cunoașterii. Cunoașterea nu mai este acceptată în mod naiv. Se meditează asupra cunoașterii. Deoarece această meditare este săvârșită cu aceleași forțe cognitive care acționează

și altminteri în cunoaștere, străduința teoretic-cognitivă eșuează rapid într-un agnosticism ce se contrazice pe sine însuși și, nu peste mult timp, se renunță la acest demers. Gândirea recunoaște, chiar dacă acest proces nu are loc în mod conștient, în cel ce gândește, că fiecare declarație a gândirii despre sine însăși nu poate avea nicio altă valoare decât orice altă declarație. Gândirea nu se „vede” doar pe sine însăși în timp ce gândește, decât numai *după* gândire, după ce a fost deja gândit –, pentru că planul gândirii, al cunoașterii, nu se modifică prin faptul că gândirea cugetă asupra a ceea ce a fost gândit. Excepție fac doi filosofi: Hegel și Gentile. Ambii posedă intuiția procesului gândirii pe care o așază în centrul cercetării lor, fără să *descopere* însă într-adevăr acest proces și să poată da o îndrumare în vederea dobândirii unei experiențe în această privință. Este sarcina pe care și-o asumă Rudolf Steiner, prin opera întregii sale vieți.

Necesitatea aflării esenței procesului gândirii

Pentru a ajunge la o teorie a cunoașterii pozitive, neresemnate, pe baza expunerilor de până acum,

se impune trecerea chiar a procesului gândirii în domeniul experienței. Este, firește, clar că această operațiune nu poate fi rezultatul vreunei speculări, vreo „re-meditare” (cugetare), ci este necesar să fie o acțiune proprie, o lucrare nouă.

Această necesitate ar trebui, de fapt, să fie recunoscută de fiecare știință și, mai cu seamă, de științele naturii. Săvârșim doar totul – de altfel și întreaga cercetare – cu ajutorul gândirii. Însă, de fapt, nu știm nimic despre esența acestei gândiri. Nu s-ar cuveni de aceea, oare, să recunoaștem esența instrumentului cu care creăm totul, între altele chiar și tehnica? Piedica, de multe ori inconștientă, ce stă în calea satisfacerii acestei cerințe o constituie tocmai împrejurarea că pentru această lucrare trebuie să fie dobândită în prealabil o capacitate nouă, asemănătoare într-o oarecare măsură depunerii unei activități artistice: prin acțiune, prin exersare și nu prin citire, cugetare sau acumulare de cunoștințe. O introducere pedagogică, o metodă în conformitate cu realitatea, în vederea unei astfel de dobândiri, nu pot fi găsite până acum nicăieri, în afara operelor lui Rudolf Steiner. Însă această operă nu este ușor accesibilă omului de astăzi, ea fiind singulară în

modul de a considera problemele și al țelului pe care și l-a propus.

Libertatea îi este prestabilită omului prin sufletul conștienței. Ceea ce se dezvăluie bunăoară prin aceea că, în general, omul poate formula întrebări privitoare la libertate. Dacă ar fi cu totul lipsit de libertate, nu i-ar fi deloc posibil să pună întrebări referitoare la libertate. El nu ar putea atunci înțelege conceptul de libertate nici măcar în modul semiconstant, difuz, așa cum se întâmplă în mod obișnuit, pentru că în ființa lui nu s-ar afla nicio instanță, niciun for apt să sesizeze lipsa de libertate. Pentru înțelegerea libertății sunt necesare amândouă: atât observarea, respectiv viziunea lipsei de libertate, cât și viziunea libertății. Omul trebuie să aibă parte de amândouă.

Posibilitatea conștienței îi este dată sufletului conștienței prin faptul că își poate examina propria gândire trecută. Acest trecut nu constrânge nemijlocit; el este o lume moartă, fără putere, fantomatică, putând fi observată tocmai din această cauză. Instanța observatoare este *întotdeauna* prezentă, devenind însă conștientă numai *ulterior*, în clipa următoare: *întotdeauna* în trecut. Pentru a dezvolta realitatea libertății din posibilitatea libertății, este necesar ca instanța ce observă trecutul să se

cuprindă mental și să se descopere pe sine însăși în prezent; în afara acesteia, nu este „prezent” niciun subiect care ar putea fi liber. Numai o conștiință a prezentului poate fi liberă. Obișnuitul nostru concept-de-Eu este în fapt, de asemenea, numai o aducere aminte, o umbră, ceva deja gândit: amintirea unei intuiiri. Astfel că ne putem aștepta ca în cea de a doua jumătate a *Filosofiei libertății*, să fie descris pasul prin care observarea trece de la confruntarea cu ceea ce este gândit, la descoperirea, la trăirea gândirii prezente. Trebuie indicată gândirea vie și experiența gândirii vii. Gândirea vie este procesul sau forța supra-senzorială din care apare ceea ce este gata gândit. Ceea ce numim de obicei gândire, este de fapt apariția gata-gânditului: ca și cum o apă curgătoare, în timp ce curge, s-ar solidifica, metamorfozându-se în bucăți de gheață, iar noi am observa neîncetat numai creșterea numărului de cristale de gheață – de gânduri. Din expunerile de mai sus devine clar că gândirea vie nu poate fi descoperită și aflată cu ajutorul conștiinței obișnuite ce se întemeiază pe ceea ce este deja gândit. Față de conștiința obișnuită, gândirea vie este *preconștientă*.